

Bosrecreatie: van bosbelust tot bosbewust

De relatie tussen recreanten en het bos is divers. Verschillende recreatie-doelgroepen zijn in hun "bosbelustheid" gericht op uiteenlopende, maar soms ook dezelfde boskenmerken. In hun rol als burger kunnen recreanten bovendien verschillen in de mate waarin ze - "bosbewust" - ook andere functies van het bos, zoals natuur en houtproductie, in hun boswaardering willen betrekken.

Bosbeleving door recreanten wordt in beleidsstukken soms nog tamelijk stereotyp en ongedifferentieerd benaderd. In de Bosnota 1991-1995 van de provincie Zuid-Holland staat bijvoor-

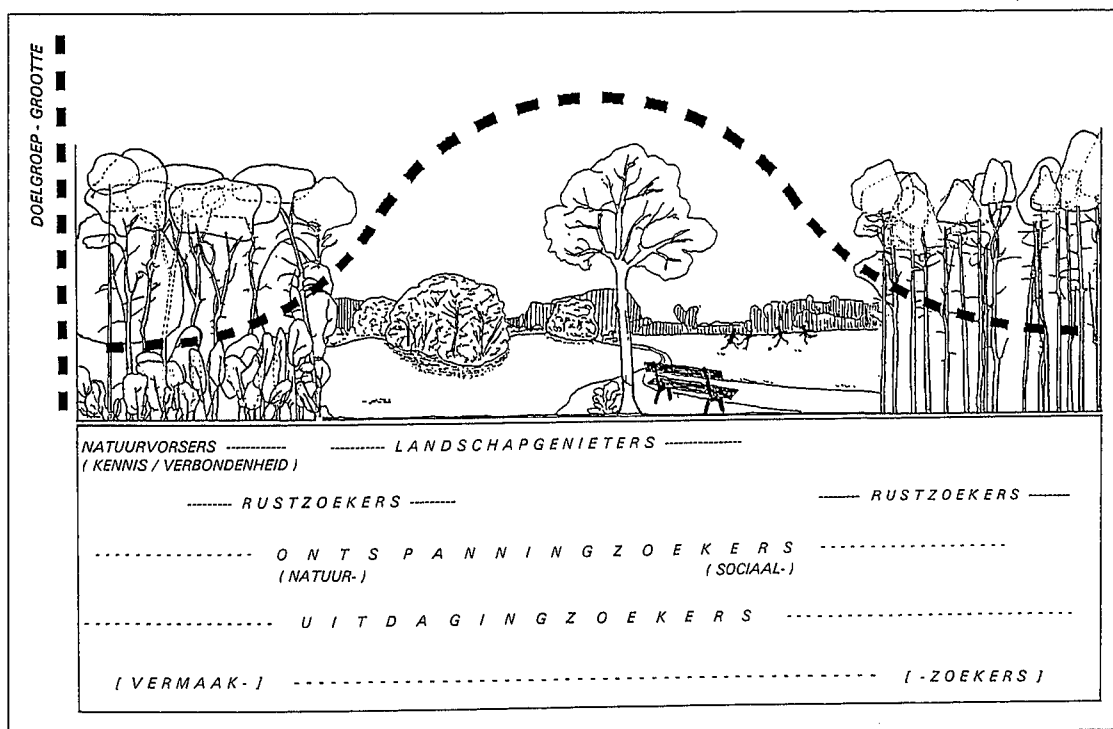
beeld bij een illustratie van een parkachtig bosbeeld (p.7) het bij-schrift "recreatief bos", terwijl bij een natuurlijk bosbeeld en een bosbeeld dat in de tekst specifiek met houtproductie wordt geassocieerd, resp. de bij-schriften "natuurlijk bos" (p.9) en "populierbos" (p.11) worden gebruikt. De suggestie wordt gewekt dat recreanten in natuurlijk bos en populierenbos niets te zoeken hebben. Dit is, zoals velen die bij bosbeleid en bosbeheer betrokken zijn terdege beseffen, niet in overeenstemming met de werkelijkheid, een werkelijkheid die ook wordt weerspiegeld in gegevens uit onderzoek naar bosbeleving.

Doelgroepen en zonebezoek

Onderzoek onder recreanten in de vallei Meijendel bij Den Haag

naar natuurgerichtheid - hetgeen grotendeels ook als bostypegerichtheid kan worden opgevat - heeft een aantal goed onderscheidbare motiefdimensies opgeleverd, op grond waarvan doelgroepen konden worden vastgesteld (Kugel et al., 1991). Niet alleen werd een indicatie van de relatieve omvang van deze groepen verkregen, ook bleek bij een aantal doelgroepen een selectieve bezoeksvoorkeur voor bepaalde delen van de vallei op te treden. In figuur 1 zijn de doelgroepen in het onderste deel weergegeven. Vertikaal erboven staan de terreinsoorten waar de doelgroepen een specifieke relatie mee hebben. Bovendien is

■ *Figuur 1. Doelgroepen in de natuur- en bosrecreatie en hun relatieve voorkeuren voor bosstructuren en -ontwerpen*

door een streeplijn aangegeven wat de grootte van de doelgroep is. Hiermee is tevens de relatieve attractiviteit van het bijhorende terreintype voor recreatie aangegeven.

Het blijkt dat het dichte, gemengde, en ongelijkjarige, bos aan de linkerzijde van de figuur speciale attractiviteit heeft voor de kleinere groep "natuurvorsers" die "verbondenheid" met de natuur zoeken. Dat zijn degenen die het grotere geheel van levende organismen, inclusief de mens, in de natuur willen ervaren. In Meijendel hadden de eveneens kleinere groepen "kenniszoekers" onder de natuurvorsers en "rustzoekers" meer voorkeur voor het open, maar ruige duin (niet in de figuur weergegeven). De natuurkenniszoekers wilden vooral kennis opdoen bij o.a. natuurgidsen, en de kennis weer met anderen uitwisselen. De rustzoekers zochten de rust door snel diep in het terrein te dringen. Het meer parkachtige terrein langs de hoofdontsluitingsweg in Meijendel, gekenmerkt door open weiden en bossages, sluit meer aan bij de motieven van de grote groep "landschapgenieters". In andere terreinen, waaronder veel stadsparken, vormen waterpartijen een belangrijk onderdeel van dit, voor landschapgenieters belangrijke, parkachtige concept.

Het bos dat als akker op een regelmatige wijze ingeplant is aan de rechterzijde van figuur 1 heeft weer voor slechts kleinere doelgroepen attractiewaarde. Wat dit rechterdeel betreft zijn de gegevens niet gebaseerd op het onderzoek in Meijendel, maar op onderzoek dat hieronder wordt beschreven.

"Vermaakzoekers", die graag mee willen doen aan groepsactiviteiten, zoals oriëntatietochten en barbecues werden in Meijendel niet aangetroffen. Dit is niet verwonderlijk gezien het restrictieve

beleid van de beheerder ten aanzien van deze activiteiten. "Uitdagingzoekers", die vooral grote afstanden af willen leggen, beperkten zich, zoals te begrijpen is uit hun motief, niet tot specifieke terreindelen. Zij zijn geneigd het hele gebied te exploreren.

Zowel de doelgroeponderscheidingen als de selectieve voorkeur voor bepaalde terreindelen van enkele doelgroepen zijn in ander onderzoek bevestigd (Jansen et al., 1994).

Doelgroep en bosstructuur

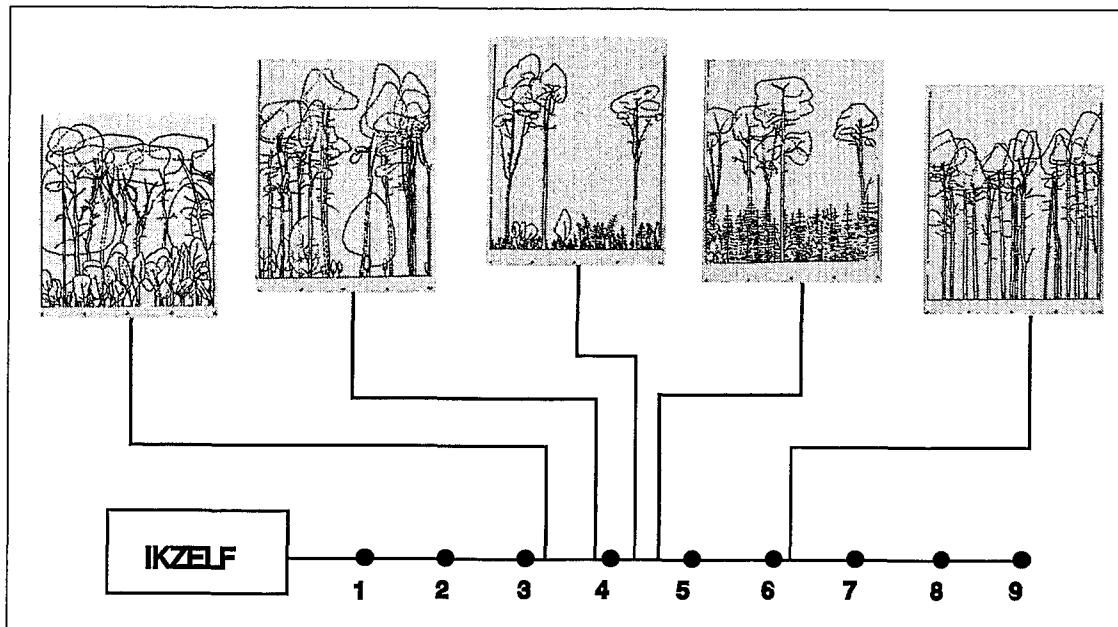
Indien bepaalde doelgroepen voor bepaalde terreindelen een zekere voorkeur blijken te hebben zou verwacht mogen worden dat ook boskenmerken die op nog kleinschaliger aspecten van het bos, zoals de microvegetatiestructuur, betrekking hebben voor de genoemde doelgroepen een verschillende betekenis hebben. Dit nu blijkt noch in een onderzoek met verschillende vegetatiestructuren van populierenbossen in Nederland (De Jong, 1992), noch in een onderzoek in Finland met structuren van dennenopstanden (Derks van de Ven en Van Konijnenburg, 1993), het geval te zijn. Een verklaring hiervoor kan echter worden gezocht in de bij deze onderzoeken toegepaste presentatietechnieken van bosbeelden. Bij het populieronderzoek werden kleurenfoto's gebruikt, bij het Finse onderzoek bosbeelden die met behulp van de computer waren gemaakt. In het Finse onderzoek waren volgens een strak schema de mate van ondergroei, het voorkomen van een recht of krom pad, en de regelmaat van plantverband systematisch gevarieerd. De populierbeelden varieerden in feite op deze zelfde dimensies, maar minder systematisch, omdat bij reële opstanden de controle door de onderzoeker van de ge-

noemde kenmerken op de foto nu eenmaal lastiger is.

Wat de betekenis voor de doelgroepen betreft lijken de genoemde kenmerken (ondergroei, (verloop van) pad, plantverband) vooral aan te sluiten op de motieven van de landschapgenieters. Voor deze groep zijn visuele indrukken van variatie, sfeer, en toegankelijkheid immers van groot belang. Voor natuurkenniszoekers en natuurverbondenheidzoekers zijn daarentegen indrukken ten aanzien van de variatie in soorten planten en dieren en hun levensvoorwaarden van meer belang. Dit soort informatie wordt op de gebruikte foto's en computerbeelden niet zichtbaar. Voor de rustzoekers vertoonden de gepresenteerde beelden ook geen variatie die op hun motieven aansluit: alle beelden toonden eenzelfde serene rust en afwezigheid van mensen. In feite lijken dus met deze bosbeelden variaties in bosaspecten te zijn aangebracht die exclusief voor landschapgenieters van belang zijn.

Gezien de grootte van de groep landschapgenieters is de speciale aandacht voor hun motiefpatroon en de wijze waarop de groensituatie hierop inspeelt gerechtvaardigd. Dit is niet alleen voor deze doelgroep zelf van belang. Door het aantrekken van landschapgenieters naar de door hen gewenste parkachtige omgeving kunnen elders natuurlijker en dichte bossen of delen van bossen in ongerepte staat worden gehouden ten behoeve van de natuur zelf en ten behoeve van de doelgroepen die specifiek op natuur en rust gericht zijn. Om deze doelstellingen te bereiken moet echter het ontwerpconcept van een parkachtige omgeving ook aansluiten op de voorkeur van de landschapgenieters.

De vraag is hierbij in hoeverre er

■ *Figuur 2. Rapportcijfers van bezoekers voor het beheer van Meijendel, 1989; bij toenemende beperking van recreatie (geen, pakket 1, pakket 2), bij natuurontwikkeling (pakket 3) en bij entreeheffing. Naar Kugel et al. (1991)*

meer gedetailleerde aanwijzingen zijn te geven om het algemene begrip "parkachtige omgeving" nader te definiëren.

Bosconcepten en ontwerpinstrumenten

Uit figuur 2, die ontleend is aan een wat ouder onderzoek van De Bruin en Kaffener (1984), is af te leiden dat de beelden die de minste variatie in bosstructuur vertonen het meest worden afgewezen. Bij dit onderzoek is als waarderingsmaat een schaal gebruikt die een elementair gevoel meet van kleinere of grotere "psychologische afstand" tot een object (kleine afstand van IKZELF tot het object = lagere score; grotere psychologische afstand = hogere score). Bij kleinere afstand op deze Subjectief Motorische AfstandSchaal (SUMAS) kan ook gesproken worden

van grotere "affiniteit", en bij grotere afstand van geringere affiniteit met het object. Het meest structuurarme bosbeeld aan de rechterkant - dat model heeft gestaan voor het ook meest rechts geplaatste beeld in figuur 1 - wordt inderdaad werkelijk afgewezen, omdat de gemiddelde score over het midden van de schaal valt. Deze interpretatie van de betekenis van de diverse schaalwaarden blijkt op grond van verschillende andere onderzoeken met uiteenlopende typen beoordeelde objecten (mensen, groepen, landschappen, e.d.) te worden bevestigd.

Ook uit het genoemde Finse onderzoek, waarbij dezelfde SUMAS-maat werd gebruikt, blijkt dat de meest structuurarme computer-bosbeelden (regelmatig plantverband en ontbreken van ondergroei) een werkelijke afwijzing ondervonden (SUMAS-score tussen 5,0 en 6,5). In het eerdergenoemde Nederlandse populieronderzoek bleek de meest structuurarme situatie eveneens de hoogste SUMAS-score te krijgen, maar deze lag

nog wel in de acceptatiezone (SUMAS-score 3,6). De oorzaak hiervan kan mogelijk gezocht worden in het feit dat de strak geordende opstand oudere populieren bevatte. Oudere bomen blijken doorgaans meer gewaardeerd te worden dan jongere.

Het is niet verwonderlijk dat de laagste SUMAS-score (kleinste afstand, sterkste affiniteit) in alle genoemde onderzoeken werd gegeven aan structuurrijke situaties (vergelijk figuur 2, meest linkse beeld). In het Finse onderzoek kregen alleen bosbeelden de laagste gemiddelde score die ondergroei hadden.

In verhouding tot het aspect ondergroei waren de aan- of afwezigheid van een pad en de vorm ervan, evenals het plantverband, van veel minder belang.

Over de rol van de factor leeftijd in de beoordeling is noch op grond van het populieronderzoek, noch van het Finse onderzoek met dennenbossen iets zinnigs te zeggen, omdat dit aspect niet systematisch was gevarieerd.

Wat de paden betreft moet de conclusie nog wat nader genuanceerd worden. Voor afstemming van het bosconcept op de grote groep landschapgenieters is het belang van de padenstructuur toch niet te veronachtzamen. De voorkeur van landschapgenieters blijkt, zoals af te leiden is uit veel verschillende onderzoeken, meer uit te gaan naar de zogenoemde "romantische", van oorsprong Engelse, "landschapstijl", en minder naar de "geometrische stijl". De romantische stijl, die goed waar te nemen is in oudere parken als Sonsbeek in Arnhem en het Vondelpark in Amsterdam, en in een nieuwer park als het Lage Bergse Bos bij Rotterdam, wordt gekenmerkt door een visueel spel van grotere en kleinere bossages, artefacten - zoals aansprekende beelden en gebouwtjes - rond waterpartijen met fonteinen. Bankjes geven gelegenheid om te rusten en van de diversiteit van beelden en activiteiten van mensen en dieren te genieten. De paden zijn gebogen, niet alleen omdat de gebogene lijn op zichzelf meer met het romantische grondmodel overeenkomt, maar ook vanwege de speciale betekenis van de gebogene lijn voor het spel van afdekken en onthullen van parkbeelden. Dit spel zorgt ervoor dat het ene moment langs een zichttas de aandacht op een object wordt gevestigd, om het vervolgens door een bossage aan het oog te onttrekken. Door het pad waarlangs men loopt geleidelijk van het niet zichtbare object af te laten buigen, of ernaar toe te laten verlopen, terwijl tegelijkertijd het zicht op andere objecten en tafereelen wordt onthuld en afgedekt, is de verrassing des te groter als men plotseling dichtbij het object staat of het van grote afstand via een andere zichttas sterk verkleind, en uit een andere hoek waarneemt. De padenstructuur is

in dit opzicht, samen met de plaatsing van bossages ten behoeve van zichtassen, een essentieel ontwerpinstrument voor de opbouw van het dynamische park-"verhaal". Hierbij blijkt de romantische ontwerper ook oog te hebben voor de functie die bossages, paden, en waterpartijen hebben als - letterlijk - omlijsting van activiteiten van de "sociale ontspanningzoekers", van kinderen en hun begeleiders en hun honden, maar ook van specifieke parkdieren, zoals eenden, reigers, zwanen, enz.; kortom van alle levensvormen die het dynamische beeldverhaal compleet kunnen maken (vgl. figuur 1, middendeel).

De geometrische stijl met zijn rechte paden en strakker regie van het groen, zoals het nieuwe plan De Baleij ten noorden van het Lage Bergse Bos bij Nootdorp o.a. laat zien, levert meestal langere zichtassen en minder verrassing, en daarmee een simpeler park-verhaal op.

Draagvlak voor bosbeleid

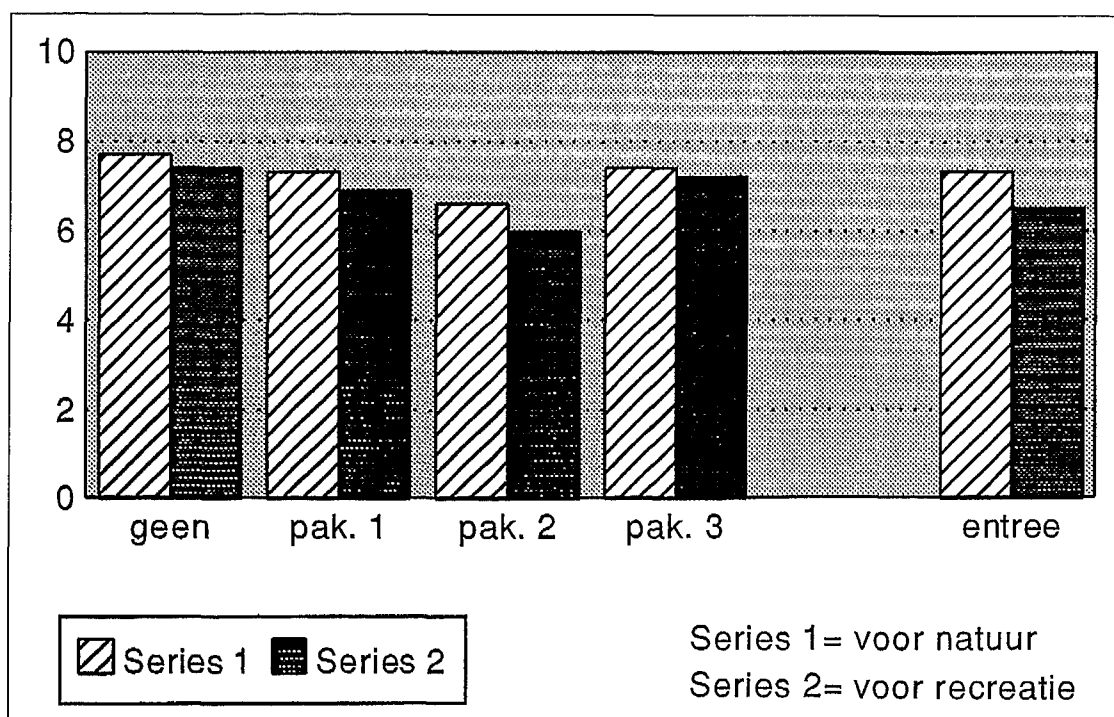
Het geven van aandacht aan het ontwerpconcept voor het bos is niet alleen van belang voor de bosbeleving door landschapgenieters of voor eventuele spreiding en zonering van doelgroepen: ook uit het oogpunt van een versterkte binding van de recreant aan het bos in het algemeen ten behoeve van een krachtig maatschappelijk draagvlak voor bosbouw in al zijn functies kan deze aandacht voor ontwerpconcepten nuttig zijn. Weliswaar wordt dit draagvlak niet alleen bepaald door de specifieke recreatieve, ego-gerichte, motieven van de burger, maar ook door meer algemeen maatschappelijke motieven. Via het versterken van de genieting, van de bosbesteding, kan echter mogelijk toch een belangrijke ondersteuning gegeven worden aan de ontwik-

keling van een bosbewustheid die noodzakelijk is voor een duurzaam draagvlak van het bosbeleid.

Er zijn natuurlijk genoeg aanwijzingen te vinden voor het bestaan van een algemeen draagvlak voor met name natuurlijk beheerd bos. Hierbij valt te denken aan de mate van politieke ondersteuning voor politieke partijen die extra aandacht geven aan de natuur- en milieuparagrafen in hun programma's. Ook wijst de grote toestroom van donateuren en leden van het Wereld Natuurfonds, Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen, e.d. op een toename van bewustwording van het belang van natuur en bos. Uit deze globale indicaties zijn echter geen aanwijzingen te krijgen over de afweging die recreanten en niet-recreanten maken ten aanzien van het belang van recreatieve, meer ego-gerichte, functies van het bos en andere functies, zoals natuur en houtproductie.

Beheer voor natuur

In het Meijndelonderzoek was onder andere aan de bezoeker gevraagd mogelijke recreatiebepurende maatregelen die de beheerder zou kunnen nemen ten behoeve van natuurontwikkeling in de vallei op zijn effecten voor natuur en recreatie te beoordelen (figuur 3). Na een oordeel over de op het moment van ondervraging bestaande situatie, waarbij "geen" maatregelen waren getroffen, werden in twee stappen (pakket 1 en 2) toenevend recreatiebepurende maatregelen voorgesteld. Minder ingrijpende maatregelen betroffen o.a. het uit gebruik nemen van een aantal paden. De meest ingrijpende maatregelen hielden onder andere in het afsluiten van de hoofdontsluitingsweg voor auto's - waardoor het hart niet meer met de auto kon worden bereikt -

■ *Figuur 3. Affiniteit/psychologische (SUMAS-) afstand tot bosbeelden, weergegeven in transectschets. Aangepast naar De Bruin en Kaffener (1984)*

en het verplaatsen van de topattractie, de pannekoekboerderij, uit het hart naar de rand van het gebied. De derde stap (pakket 3) hield maatregelen in voor de natuurontwikkeling, zoals het inrichten van een vogelobservatiehut en de introductie van reeën. Bezoekers zouden hier ook van profiteren. De vierde, afzonderlijke, maatregel betrof entreeheffing. Na elke stap van mogelijke maatregelen werd gevraagd de beherende instantie twee rapportcijfers te geven. Het ene rapportcijfer was bestemd voor het oordeel ten aanzien van de effecten op de natuur, het andere cijfer gold de te verwachten effecten op de recreatie. Voor beide gezichtspunten bleek de beheerder als gevolg van recreatiebeperkingen een weliswaar afnemend positieve beoordeling te

krijgen, maar met als "dieptepunt" een 6,0 voor recreatie bij het meest ingrijpende pakket. Toch nog een voldoende dus. Bij voorstellen voor versterkte natuurontwikkeling en de mogelijkheid daarvan ook zelf te profiteren, werd de beoordeling, naar kon worden verwacht, weer positiever. Uit de steeds minimaal "voldoende" beoordeling, ook als er ingrijpende maatregelen zouden worden genomen en als er entree geheven zou gaan worden, is af te leiden dat er een voldoende draagvlak was voor een beleid, dat ten behoeve van natuurontwikkeling eventueel voor recreanten impopulaire maatregelen met zich mee zou brengen. Over deze functieafweging bleek geen verschil van mening te bestaan onder diverse doelgroepen. Dit was tegen verwachting. Ten eerste omdat er wel de eerdergenoemde selectieve voorkeur voor terreindelen bij sommige doelgroepen was gevonden. Ten tweede lag het voor de hand te verwachten dat natuurverbou-

denheid- en kenniszoekers het meer eens zouden zijn met de natuurontwikkelingsdoelstelling, en als gevolg daarvan eventueel beperkende maatregelen voor de recreatie meer aanvaardbaar zouden vinden. Wellicht is het uitblijven van de verwachte verschillen het gevolg van het feit dat de maatregelen het hele gebied van de vallei betroffen en niet bepaalde terreindelen in het bijzonder.

Beheer voor houtproductie

Op grond van voorgaande bespreking van de onderzoeken met de SUMAS-maat is af te leiden dat de waardering het laagst is voor structuurarm bos. Dit type bos maakt de grootste kans door de doelstelling van houtproductie te worden veroorzaakt (regelmatig plantverband; zodanig dichte beplanting dat ondergroei in bepaalde fase niet meer mogelijk wordt). In de meest structuurarme situatie is echter niet altijd van een werkelijke verwerping van het bosbeeld uit belevingsoog-

punt sprake. Naarmate ook bij houtproductie meer met structuurrijke beheersvormen kan worden gewerkt zal de acceptatie minder onder druk staan en zal de beoordeling meer in dezelfde sfeer komen te liggen als het natuurlijk ogende bos.

Een directe aanwijzing dat de voorgelegde bosbeelden door ondervraagden mede werden beoordeeld in hun bijdrage aan houtproductie waren er in de besproken onderzoeken niet te vinden. Een indicatie van een dergelijke afweging werd wel bij toeval gevonden in een onderzoek waarbij een continue registratie van SUMAS-scores plaatsvond bij de presentatie van natuurbeelden op video (Jansen, 1993). De natuurbeelden leverden, zoals verwacht, in het algemeen SUMAS-waarden op in dezelfde orde als de gunstig beoordeelde beelden in de andere onderzoeken, namelijk rond de 3 (vergelijk figuur 2). Evenzeer overeenkomstig de verwachting was de sterke vergroting van de psychologische afstand bij het aan de horizon verschijnen van een elektriciteitscentrale, uitkomend in een score rond de 5. Onverwacht echter was de toelichting van een aantal beoordeelaars bij hun persoonlijke scoreverloop, namelijk dat ze de SUMAS-afstand minder hoog hadden gezet dan ze aanvankelijk geneigd waren geweest, omdat zo'n centrale toch ergens moet staan, omdat we hem ook nodig hebben.

Het ligt voor de hand in nieuw onderzoek naar de relatie tussen

bosbelustheid en bosbewustheid de vraagstelling meer expliciet op dit soort afwegingen te richten.

Conclusie

In het recreatiebeleid is soms nog onvoldoende erkenning aanwezig van het bestaan van diversiteit in doelgroep-motieven van recreanten. Ook als men deze diversiteit wel erkent is de toepassing van het onderscheid voor zonerings wel mogelijk maar voor het beheer van de vegetatiestructuur nog niet. Hier ligt een taak voor aanvullend onderzoek dat ook op andere doelgroepen gericht is dan de grote groep landschapgenieters.

In zijn algemeenheid is ondergroei in opstanden, mogelijk naast ouderdom van de opstand, een zeer belangrijke enkelvoudige voorwaarde voor positieve recreatieve waardering. Een regelmatig plantverband is de belangrijkste enkelvoudige voorwaarde voor negatieve waardering. De aanwezigheid van kromme paden is vooral van belang door de afgeleide betekenis ervan voor het verhalende spel met beeldmiddelen in romantisch ontworpen parken. Optimalisering van deze structuur- en ontwerpkenmerken in bosplanning en -inrichting is een mogelijk instrument om de binding van het publiek met het bos te versterken, zodanig dat de bosbeluste recreant gesteund wordt in de ontwikkeling van bosbewustheid; dat wil zeggen in het betrekken van andere functies dan recreatie - zoals natuur en houtproductie - in zijn afweging van de

aanvaardbaarheid van bosbeleidsmaatregelen.

Literatuur

- Bruin, T.J.H.M. de, J.G.H. Kaffener, 1984. Bosbeleving en boswaardering gemeten middels drie presentatietechnieken; werkelijkheid, transecten en foto's. Wageningen: Landbouwhogeschool, Vakgroep Psychologie, doctoraal werkstuk.
- Derks van de Ven, M., P. Van Konijnenburg, 1994. Valuation and use of urban forest in Finland. Wageningen (Neth.)/ Joensuu (Fin.): Wageningen Agricultural University/University of Joensuu, thesis.
- Jansen, W.J.A., 1993. Omgevingswaarderingsonderzoek met bewegende beelden. Synchronie on-line registratie van SUMAS-gegevens bij computer gegenereerde parkbeelden en realistische natuurbeelden. Wageningen: Landbouwuniversiteit, Vakgroep Ruimtelijke Planvorming/Werkgroep Recreatie, doctoraal werkstuk.
- Jansen, M., J.G. Bakker, H.W.J. Boerwinkel, 1994. Recreatie in het Nationaal Park i.o. Zuid-Kennemerland. Een onderzoek naar omvang van het bezoek en het activiteitenpatroon van de bezoekers in 1993. Wageningen: Landbouwuniversiteit, Werkgroep Recreatie, rapport nr 31.
- Jong, M. de, 1992. Recreatiedoelgroepen en de waardering van populieren in bosverband. Wageningen: Landbouwuniversiteit, Vakgroep Bosbouw, doctoraal werkstuk.
- Kugel, E., J.G. Bakker, H.W.J. Boerwinkel, 1991. Opnieuw: recreatie in Meijendel. Wageningen: Landbouwuniversiteit, Werkgroep Recreatie, rapport 10.
- Provincie Zuid-Holland, 1991. Bosnota 1991-1995. Den Haag: Provincie Zuid-Holland, Dienst Ruimte en Groen.